

Kriptovalute: Šta nosioci pravosudnih funkcija treba da znaju?

- ▶ **Pripremio: dr.sc. Arben Murtezić, Centar za edukaciju sudija i tužilaca u Federaciji Bosne i Hercegovine**

Teško je reći kolika je vrijednost bitcoina koji se danas koriste u nelegalne svrhe s obzirom na to da se, kao i kod kompjuterskog kriminala, radi o „tamnoj broji“ i „obrazovanom nagađanju“. Ipak, ono što je izvjesno jeste da je riječ o milijardama, odnosno desetinama milijardi dolara, što već samo govori o važnosti problema za pravosuđe. Međutim, ono što možda uvijek treba napomenuti kada se raspravlja o vezi između bitcoina i kriminala jeste to da se izuzetno mali procenat, a mnogi tvrde i manje od jednog postotka, koristi u ilegalne svrhe, te da se, zbog toga, ne može proskribovati cijeli sistem. Naglašavamo da se u ovom tekstu bitcoin i kriptovalute koriste kao sinonimi, što tehnički, naravno, nije tačno s obzirom na to da broj drugih kriptovaluta raste. Ali, s obzirom na dominaciju bitcoina i razloge ekonomičnosti, većina tekstova koji se bave tom tematikom koristi ovakav pristup.

Osnovne karakteristike: Zašto je privlačan kriminalcima?

Bitcoin i tehnologija blokčein koja ga pokreće pojavili su se kao jedna od disruptivnijih tehnoloških inovacija u posljednjih nekoliko godina. Kada su taj koncept prvi put objavile osobe ili grupe ljudi pod pseudonimom

Satoši Nakamoto (2008) u bijeloj knjizi, taj tajanstveni način nastanka privukao je pažnju i izazvao različite spekulacije. Objavljen je kao funkcionalni *open source* kod 2009. godine i od tada je postao popularan. Teško je dovesti u pitanje činjenicu da bitcoin ima važnu ulogu u različitim kriminalnim poduhvatima i da praktično postaje dio ekosistema kompjuterskog kriminala. Međutim, jedna od stvari koju uvijek treba istaći jeste da ta tehnologija koja stoji iza bitcoina pruža ogroman potencijal za transparentnije, odgovornije i efikasnije načine čuvanja vladinih podataka i administriranja transakcija. Dalje, pri legalnom korištenju kriptovalute imaju malo ili nimalo transakcionih troškova, što zavisi od određene valute. To znači da kriptovalute pružaju jeftiniji način slanja novca bilo gdje u svijetu, jer transakcije ne nadgledaju finansijske institucije kao što su banke. Za države sa nesređenim bankarskim sektorom i izraženom korupcijom kriptovalute znače i veću finansijsku inkluziju, odnosno one omogućavaju velikim dijelovima ugroženih i niskobudžetnih grupa da koriste bankarske usluge po pristupačnoj cijeni. Dakle, kriptovalute nude jedinstvenu alternativu ljudima koji nisu dio bankarskog sistema, jer nemaju pristup finansijskim sistemima. Međutim, prva asocijacija na kriptovalute većini

ljudi jeste njena karakteristična anonimnost. Anonimnost je funkcija u kojoj uživaju svi, a ne samo kriminalci. Kriptovalute nude anonimnost tamo gdje pošiljalac ne mora da se sastane sa primaocem licem u lice, tako da je jedina identifikaciona karakteristika bilo koje strane njihov javni ključ. Iako je anonimnost kriptovaluta najviše citirana kao funkcija koju koriste kriminalci, u anonimnosti bi mogli da uživaju svi.

Međutim, u literaturi se naglašava da su kriptovalute samo pseudoanonimne, jer je svaka transakcija koja je ikada napravljena korišćenjem kriptovalute javno poznata, dostupna svima i vidljiva na blokčeinu. Dakle, kriptovalute nisu potpuno anonimne, ali su dovoljno anonimne da se ljudi osjećaju bezbjedno koristeći valutu bez ikakvih posljedica.

Djela koja su najviše povezana sa kriptovalutama i blokčeinom su nelegalna trgovina, različiti oblici kompjuterskog kriminala u užem smislu, pranje novca i utaja poreza. Također, smatra se da su kriptovalute veoma pogodne za pranje novca, finansiranje terorizma i utaju poreza zbog već navedene anonimnosti, prekogranične prirode i brze prenosivosti.

U kom pravcu treba usmjeriti edukaciju?

Iako se, naravno, od većine nosilaca pravosudnih funkcija i pripadnika agencija za provođenje zakona ne može očekivati da imaju napredno IKT znanje, osnovi tehnologije i pojmovi se mogu objasniti na lakše razumljiv način. Osnovni cilj je izbjeći da u takvim predmetima sudski vještaci, ne umanjujući njihovu važnost, pa i neophodnost, vode glavnu riječ. Kad je riječ o vrsti predmeta i pojavnim oblicima zloupotrebe, i ovdje treba uspostaviti prioritete. Neki oblici finansijskog kriminala, kao što su zloupotreba tržišta i insajdersko poslovanje, nisu relevantni za kriptovalute, prije svega, zbog zakonske neuređenosti. Naime, pravila o zloupotrebi tržišta odnose se na finansijske instrumente kojima se trguje na regulisanom tržištu. Da bi se

primijenio zakon na kriptovalute, tu se javljaju dva problema: kriptovalute nisu finansijski instrumenti i njima se ne trguje na regulisanom tržištu. Dalje, ako bi prioritet bio određivan prema nivou opasnosti, svakako bi prednjačila zloupotreba bitkoina u slučajevima ransomvera. Riječ *ransomware* nastala je spajanjem riječi *malware* i *ransom*. Već i tim jezičkim objašnjenjem dobrim dijelom se može naslutiti suština te pojave. Dakle, glavna karakteristika ransomvera jeste da vlasniku ili korisniku onemogućava da pristupi elektronskim dokumentima u bilo kojem obliku. Vlasnik je potom ucijenjen, odnosno pozvan da plati otkup kako bi mu bio omogućen pristup podacima. Otkupnina se skoro uvijek traži u bitkoinima. Prema rasprostranjenosti i ekonomskoj šteti, to je sigurno najopasniji oblik kompjuterskog kriminala u užem smislu. Taj problem, naravno, nije zaobišao ni Bosnu i Hercegovinu, registrovan je određeni broj slučajeva, a teško je utvrditi koliko ih ima koji još nisu prijavljeni. Na svjetskom nivou je otkriven i procesuiran minoran procent i teško je očekivati da će se to desiti kod nas osim u izuzetnim slučajevima. Međutim, ono na što, svakako, treba obratiti pažnju jeste da se na tržištima u podzemlju u velikom broju slučajeva bitkoin koristi kao sredstvo plaćanja pri nedozvoljenoj trgovini drogom, oružjem i ostalim. Ne iznenađuje ni to da preovladava i u slučajevima u kojima se kompjuterski kriminal nudi kao servis, odnosno usluga. Naime, fenomen da oni koji posjeduju tehničko znanje prodaju svoje „usluge“, kao što su upadi i napadi na kompjuterske mreže, brzo se povećava.

Dalje, zajedničko za sve spomenute, ali i sve druge vidove kriminala čiji je cilj stjecanje imovinske koristi jeste potreba da se tako stečeni novac opere. Zbog većine već opisanih karakteristika, koje nema potrebe ponavljati, bitkoin predstavlja ogroman izazov za globalne napore u borbi protiv pranja novca, tako da je to jedan od prioriteta na koje se treba fokusirati. U uskoj vezi sa spomenutim je i pitanje oduzimanja nelegalno stečene imovine, koje je i inače, s pravom, u središtu borbe protiv organizovanog

kriminala i korupcije u svijetu i kod nas. Zbog toga je potrebno da tužioci i agencije za provođenje zakona budu osposobljeni da prikupljaju relevantne adrese kriptovaluta, detalje o transakcijama ugovornih strana, te da koriste alate za određivanje prirode, porijekla i odredišta sredstava. To uključuje i pitanja da li su deponovani na bilo kojoj identifikovanoj berzi, da li su povezani sa nezakonitim aktivnostima i kako se troše i premještaju. Naravno, u poznavanju te materije ne smiju zaostati ni sudije, naprotiv. Bez obzira na specifičnost

materije, ključni principi zakonitosti i ocjene dokaza ne smiju biti ugroženi.

Jasno je da su za edukaciju u ovoj oblasti potrebni značajni kapaciteti koje sami centri za edukaciju FBiH i RS ne posjeduju. Međutim, povoljna okolnost je da su AIRE Centar, Vijeće Evrope i agencije Vlade SAD spremni da pruže značajnu pomoć u ovoj oblasti. Oni koji žele da saznaju više o edukacijama o ovoj temi mogu se obratiti centrima za edukaciju putem poznatih kontakt-adresa.